

Sámi suopmaniid juohkásapmi

Lea árvaluuvon ahte suopmaniid juohkásapmi lea álگان manjmušta 700–800 manja Kristusa riegeádeami, muhto lea vejolaš ahte joavku mii halai vuoddosámegiela, juohkásisgodii juo olu ovdal sierranas juh-kosiidda viiddis guovllus. Váidalahhti lea go čálasá gáldut eai mana guhkkelii go 1500- ja 1600-lohkui, ja dat mii daddjo giela álgohistorj- ja birra, lea vuodduuvvon giellaveardideapmái.

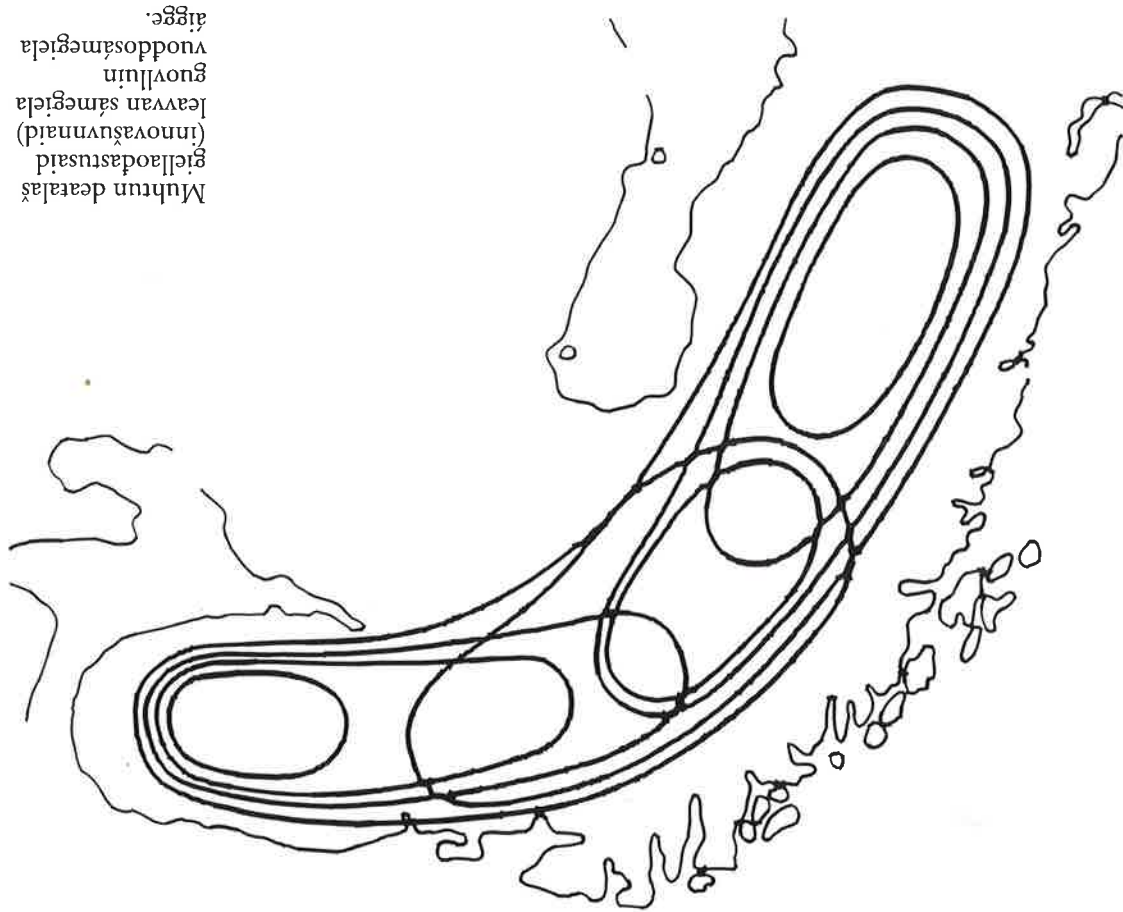
Ladogajávrtti davvi-nuortaguovlu sáhtta leat álgo guovddásguovlu, muhto báikenammadutkan lea čájehhan ahte sápmelaččat várra leat leamaš Skandinávia lulliosiin manjmušta jagi 500 m.Kr., vuoddo-skandinávalaš áigge. Earret eará lea Namsen-(d)eanu sámegiela namma *Laaksee* loneyuvvon vuoddoskandinávalaš gielas. Vádjoleami sáhttet gal dáhpáhuvvan eaktodáhtolaččat, muhto lullikolonistat (omd. Suo-mas) gal várra maid duvde muhtun smávit joavkkuid eret. Ovddes-oktilaš guovllut juohkásedje go suopmanat daid gaskkas jávke. Ovda-lis áigge ledje vissasit vuovdesámesuopmanat mat čárne oktii julevusa-megiela ja anársámegiela, muhto dat leat dal jávkan. Davvisámegiela ja julevusámegiela gaskkas leat mearrasámesuopmanat jávkan. Lea ve-jolaš ahte davvisámegiela ja anársámegiela gaskii lea šaddan oalle stuorra erohus danne go gaskkasuopmanat leat jávkan, go davvisáme-giela guovlu viidani nuortas.

Hálddahuusrájit leat maiddái váikkuhan. Riikkarádji Danmárko-Norgga ja Ruotta-Suoma gaskka jagi 1751 ii leat vella váikkuhan giellii, ja rádji Ruotta-Suoma ja Ruotta-Norgga gaskka jagi 1826 lea easka dan jáhkcečuodis šaddan duodalaš giellarádjin.

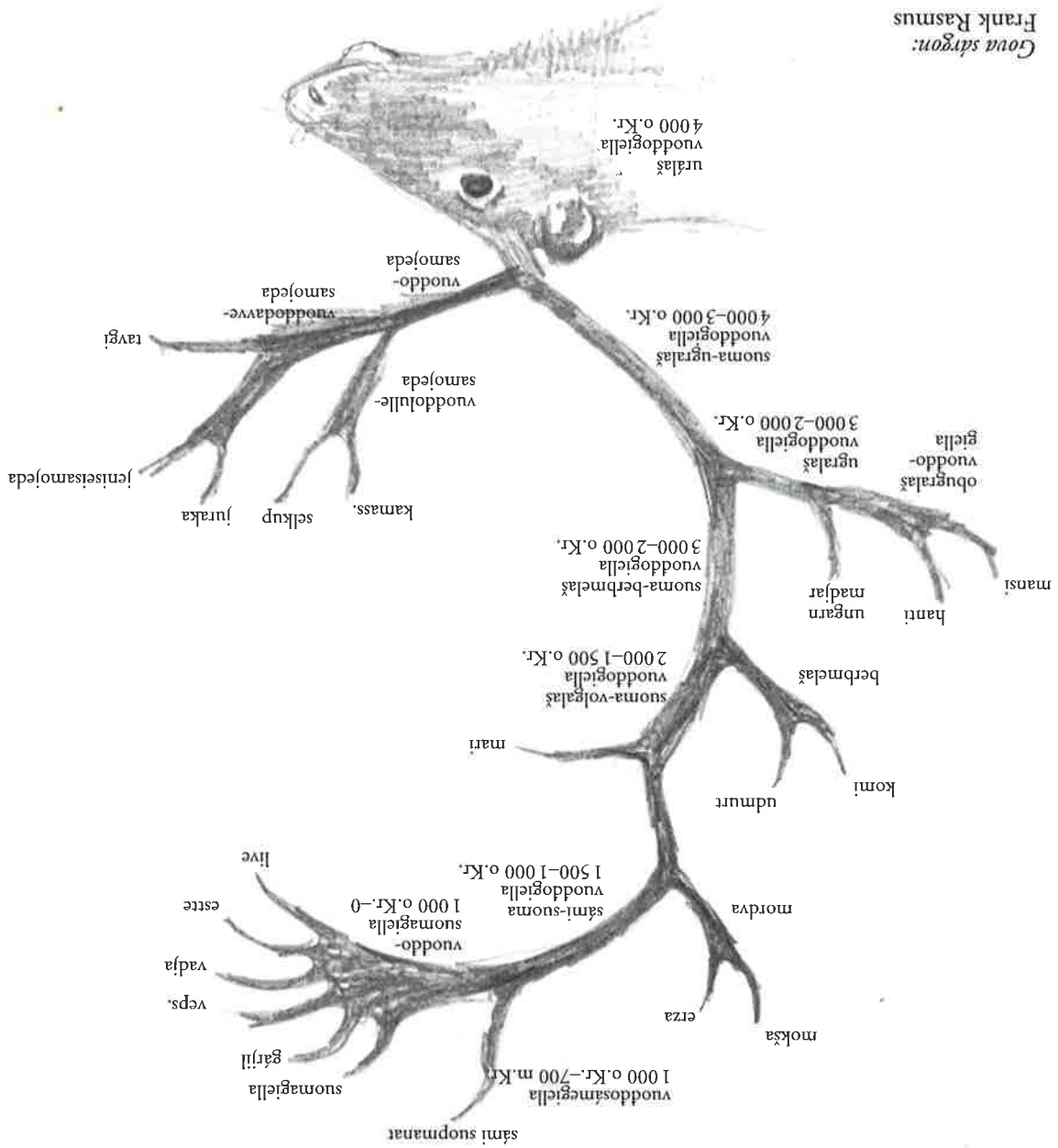
Go nuortalaččat ja Guoládaga sápmelaččat šadde Ruossa ortodoksa girku hálddahuusa vuollái 1500-logu rájes ja eará sápmelaččat šadde luhteránalažžan, de sárrai deatalaš servvoštallanrádji, ee. nátralemiid dáfus. Sámegeleaid sátnerádjju oaccui iešguđetlágan váikkuhusaid juo ovdal riikkarájiiid ásahemi, ja váikkuhus lea joatkasuvvan vella eanet manja go Sápmi sárrai sierranas stáhtaid hálddahuusa vuollái, main leat oassálagaid sierralágan servodatásahusat.

Oppa áigge oktavuohta lea leamaš eahpetermála. Giella han lea hui ealli ja sáhtta nuppastuuvvat, ja oktiibuot buot dagaldagat, main stuorra oassi leat leamaš ja leat ain apmasat miđjiide, dahket dan ahte sáme-giel suopmanat leat hui iešguđetláganar ja guhkkálagaid.

Slávalaš giellaid sánit maid leat, omd. *báhppa*, *báhkkin*, *ohpit* ja *gista*. Sámegeielas lea suomageiella váldán muhtun sániid, omd. *sivakka* (*sabet*), *tammukka* (*dápmot*) ja *tunturi* (*duottar*).
 Maiddái ruoššageielas leat sámegiel loatnasánit, omd. *morsa* ja *bálddis*. Morsa lea maiddái viiddanan ovdosguovlluid eanjalasgillii, *morse*. *Duottar* lea šaddan albmogiidgasakasas sárin, go dat lea váldojuvon gielladasámegielas ruoššagillii ja ruoššageielas fas eará gielaide, nugo dárogillii *tundra*.

Muhtun deatlas
 gielladasusaid
 (innovasuvnmaid)
 leavan sámegie
 la guovlluin
 vuoddosámegie
 laige.

Sami-suoma vuodogielia lea völdän loatnasániid dolos baltaläs gie-
lain, mat gullet indoeurohpaläs giellabearrasi, omd.: *luossa*, *soldni*
ja *heargi*. Sámegiela ja nuortamearasuoma germánaläs loanat, omd.
guossi ja *laibi*, leat boahrán guhkesáiggiid čada, soitet álgán juo vuod-
dogermánaläs gielas ja vissásit vuoddoskandinávalas gielas.

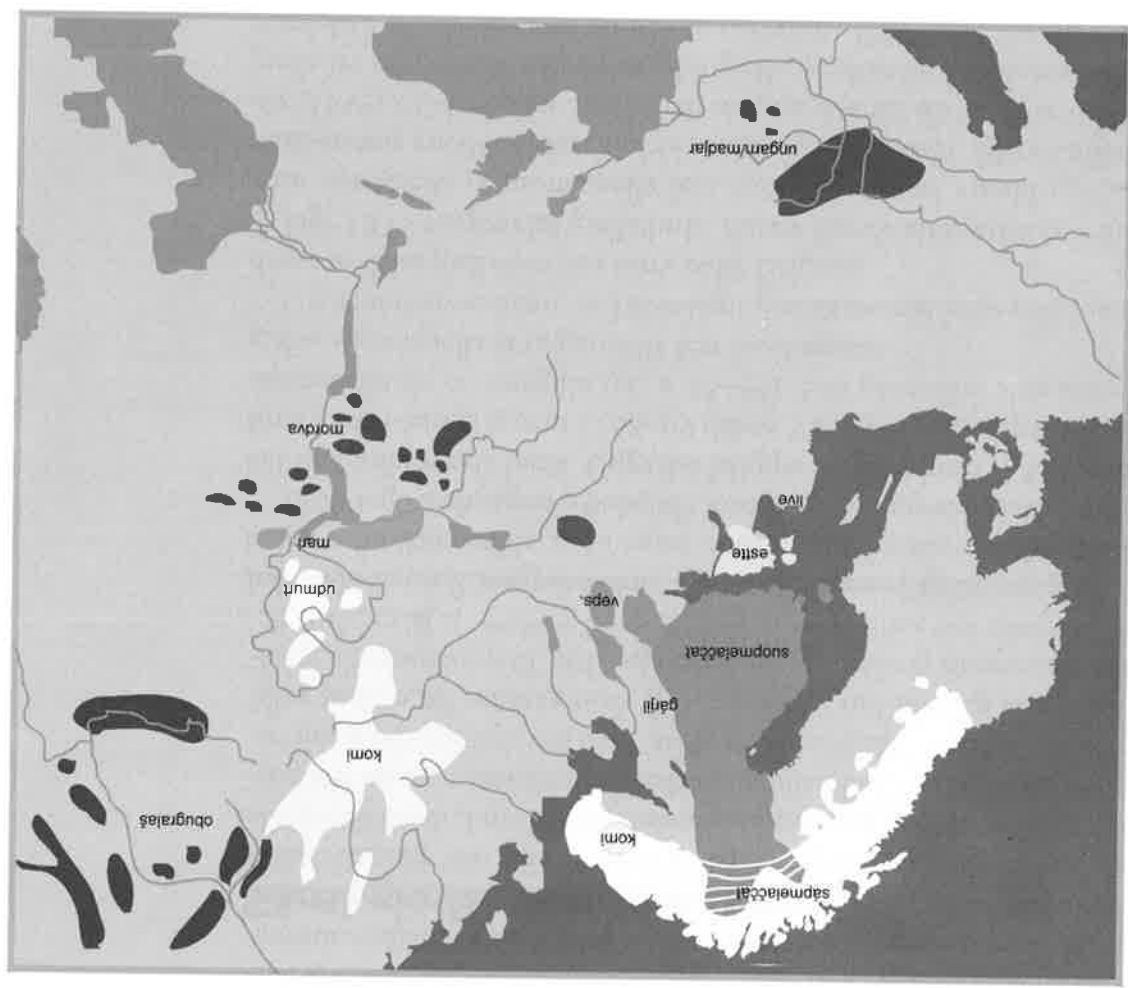
«Vuoddogielas» leat muhtun bivdo- ja fuolkevuodasáht seilon, nugo *njuolla* (suomagillii: *nuohi*), *čeahci* (suomagillii: *setä*), *goaski* (sáns ii leat vástta suomagielas), *mannji* (suomagillii: *minná*), *viuva* (suomagillii: *vávy*), *vuoni* (suomagillii: *anoppi*), *vuohppa* (suomagillii: *appi*).

Dološ indo-eurohpalaš gielain leat muhtun sáht bohtán suoma-ugralaš gielaide. Sáme gielas dáidda gullet čoarvi, čuohti, veahčir (*vea-žir*), *reasmi*, *fiervmi*, *goahči*, *errtet*, *oažži* ja *geassi*.

Sohkačoarvi

Dala urálaš gielaid historjjalaš surggiideami sáhtta govvidit sohka-čorviin, mas lea maiddái ártaluuvon áigi.

Muhtun suoma-ugralaš gielat.
Karta:
Ide Compagniet.

Sámi gielahistorjá oanehaččat Sámi čállingiehta historjá

Sámi giellahistorjá oanehaččat

Juo 1600-logus Ruota professor *Johannes Schefferus* čilgii same- ja suomagiela fuolkevuoda.

1700-logu loahpagažis bohčiidii jurdda suoma-ugralaš gielaide sisk-kaldas fuolkevuoda birra. Ungerlaš báhpa ja gielladutki *J. Sajnovics* finai Davvi-Sámis ja orui 1768–69 dálvi Várggáin gos oahpásmuvai sápmelaččaide ja sámegillii (gc. s. 35–36). Son gávnnašii ahte same-giella, suomagiella ja ungargiella leat fuolkegielat.

Gielladutkan viidánii, ja 1800-logu gaskkamuttos ledje maid jur-dagat uralalaš giellabearraša birra oalle čielgasat.

Jagi 1935 suopmeaš gielladutki *Paavo Ravila* almmuhii teoriija ahte sámegiella ja suomagiella leat vuolgán oktasas vuoddogielas, sámis-suoma vuoddogielas. Nubbi uralalaš gielaide dutki, *Björn Collinder* (1945, 1954), lea fas čuoččuhan ahte lea doarvai dadjat ahte same-giella lea oarjjabeale suoma-ugralaš giella, ja ahte fuolkevuohra suomagielain ii leat nu lagaš go Ravila oavvilda. Dán áigge Ravila teoriijas leat eanas guorteheaddjit dahje doarjalcaaddjit, ee. *Erkki Itkonen*, *Mikko Korhonen* ja *Pekka Sammallahti*.

Ruoteleš gielladutki *K. B. Wiklund* ovdiddii jagi 1896 teoriija ahte sápmelaččat sáhttet leat molson giela, nu gohčoduvvon «protosáme-giela suoma-ugralaš gillii». Dán jurdaga sivan lei dat go sápmelaččaid ja suopmeaččaid fysalaš-antropologalaš dovdomearkkat leat oalle sieranasar. Teoriija ii dala oainnuid mielde doala deaivása. Suopmeaš gielladutki professor *Pekka Sammallahti* lea árvalan ahte stuorra oassi suopmeaččaid mártuin leat álgoálggus hallan muhtun-lágan boares indoeurohpalaš giela ja ahte dat mártut leat vuolgán Gaska-Eurohpas.

**Sámi čállingiela
historjá**

Aage Solbakk

Davvi Girji OS
Karásjohka 1997